

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

УДК 94(477)

Сергій Панько

КОЗЕЛЕЦЬКИЙ БОГОСЛОВСЬКИЙ ДІВОЧИЙ МОНАСТІР

У статті розкривається минушина міста Козелець – історія Богословського дівочого монастиря. Проаналізувавши джерельну базу дослідження, автор робить припущення щодо часу заснування обителі, називає імена священнослужителів та мецената, вказує на причини і час її закриття. На основі картографічних даних та архівних свідчень висуває гіпотезу щодо колишнього місця розташування Богословської дівочої обителі.

Ключові слова: дівочий монастир, Богословська церква, церква св. Онуфрія і Петра афонських, місто Козелець, осередок чернечого життя.

У попередній статті ми відкрили одну з таємничих сторінок історії міста Козелець, що на Чернігівщині. У ній розповідалося про долю Троїцького чоловічого монастиря та його спадщину. Тепер автор бажає звернути увагу читача на ще одну утаємничену історію з минушини древнього козацького міста. Мова піде про дівочу Богословську обитель.

Поміж інших осередків чернечого життя, що рясно вкривали простори Київської держави, такі монастирі були рідкістю. Це зумовлено тим, що чернечий постриг у таких обителях могли прийняти лише дівиці. Тому й небесним покровителем місцевої общини був улюблений учень Христа – «дівственик» – святий апостол Іоанн Богослов.

В описах Київського намісництва 70-80-х років XVIII століття ми знайшли переписаний «из рукописной книги» наступний запис про досліджувану обитель: «На форштадте монастырь девичий, в нем две церкви: одна старая совсем, ветхая Иоанна Богослова, а – другая – Трапезная святых отец Онуфрия и Петра Афонских» [1, с. 56]. Далі автор продовжує: «На форштадте монастырь девичий. В нем 2 церкви. Одна – старая совсем, ветхая, Иоанна Богослова, построена в 1732 году коштом писаря полкового киевского Грабовского, а другая – трапезная святых отец Онуфрия и Петра Афонского, 1739 года, от добротного подаяния» [1, с. 56].

Цей коротенький запис повідомляє назви монастирських храмів і вказує на дати їхнього будівництва. Отже, фундатором головної, Богословської церкви, був київський полковий писар Грабовський, а трапезний храм зводився за рахунок добровільних пожертв. На жаль, невідомо чи це були кам'яні, чи дерев'яні споруди. Історичні джерела пізнішого періоду на це також не вказують [2, с. 21]. На думку автора, будівлі були зведені з дерева.

У другій половині XVIII століття Козелецька дівоча община нараховувала 25 черниць [1, с. 56]. Звісно, така їхня кількість мала бути забезпечена житловими та господарськими будовами, що дає підстави вважати – у той час обитель була довершеним монастирським комплексом.

© **о.Панько Сергій Володимирович** – протоіерей, священник Свято-Успенської парафії УПЦ (м.Київ).

Пана Грабовського історичне джерело називає ктитором Богословської церкви. Проте є підстави вважати, що писар Київського полку збудував новий храм на місці ветхого його попередника. До такої думки спонукає напис на Євангелії, котре до буремних років двадцятого століття зберігалося в ризниці місцевого собору Різдва Богородиці. А саме: – «Року 1720 сооружися сие евангелие до храму св. иоанна Богослова монастыря девичого Козелецкаго, коштом преставльшейся инокини Минодоры Александровой Белкевичевой, а старанием Пелагии Васильевой Ольховской» [3, с.187]. Цілком логічно – священна книга дарувалася вже діючій обителі. Якщо врахувати, що вона піднесена в дар коштом та на спомин душі покійної насельниці монастиря, а постригали в черниці тут винятково дівиць, то приходимо до висновку: історія монастиря простягається вглиб XVII століття. Можливо, час його заснування сягає давніших часів, але документальних підтверджень цьому ми не знайшли.

Згідно з церковними канонами, проводити регулярні служби в жіночих обителях дозволяється лише одруженим священнослужителям. Тож з-поміж не багатьох відомих нам монастирських пастирів ми не зустрічаємо жодного чорноризця. Своє служіння Богу розпочинав тут священник Кирило Тарловський, більше відомий в історії, як «дикий піп» [4, с.101]. Пізніше сестрами духовно опікувався ієрей Іван Богданов, а по його кончині справу продовжив Андрій Михайлов [5, с.4]. У 1792 році другим священником монастиря став син покійного Богданова отець Іван, який до смерті батька служив у обителі штатним дияконом [6, с.18-20]. Молодший Богданов виконував свої обов'язки майже тридцять років [7]. Деякий час служби правив отець Василь Захарієвський [8, с.191]. На жаль, досліджені архівні джерела не дають змоги назвати ігумень дівочої обителі. Достеменно відомі нам лише імена двох «тимчасових» монахинь Магдалини та Наталії [9, с.3-4].

Місце розташування святині також невідоме. Проте деякими здогадами слід поділитися. Раніше цитований запис говорить, що обитель у той час знаходилася на «форштадте». Форштадт – застаріла назва – «поселение, находящееся вне города или крепости; предместье» [10]. Отож монастир був розташований за межами тогочасного міста. Саме поселення тоді умовно розділялося на три частини: «1-я, сам по себе город, обнесенный валом земляным, по древности совсем развалившимся; 2-я, предместье, через которую протекает речка карашня...; 3-я, часть, отделенная рекой Остром, под названием Предградская слободка» [1, с. 56]. Важливий момент. Про другу частину міста, яка названа «предместье», або інакше форштадт, сказано: через неї протікала річка Карашня.

Послугуючись цим свідченням та використовуючи ледь вцілілу карту тогочасного поселення, беручи до уваги запис дослідника історії соборного храму кінця XIX століття А. Г. Хатьомкіна, котрий писав, що на місці колишньої дівочої обителі «ныне расположено кладбище, именуемое попросту «Монастырец» [11, с. 423], ми можемо ідентифікувати колишнє місце розташування дівочої обителі. Вона знаходилася в межах сучасних вулиць Соборності (можливо, Льва Толстого) і Незалежності, річки Карашні та нинішнім виїздом з Козельця в напрямку села Сивухи, у приватному секторі міста. Для здобуття точніших даних необхідно продовжити наукову розвідку і підкріпити її необхідними археологічними дослідженнями. Та це завдання лежить у компетенції фахівців іншої галузі науки.

Вершини свого розквіту монастир досягнув у першій половині XVIII століття та залишався оплотом Православ'я подальші сто років. Безпосередню участь в матеріальному забезпеченні насельниць брали київські полковники та служиві військової канцелярії, про що свідчить побудова нового храму обителі коштом державного чиновника Грабовського. Свого часу навіть імператриця Катерина II, будучи проїздом у Козельці, черниць «одарила рублем» [12, с. 82].

На жаль, цей жест ясновельможної особи не вберіг обитель від закриття, котре нею ж було спровоковане. За наказом імператриці від 1764 року всі церковні володіння було конфісковано, а монастирі розділено за штатами. На території сучасної України реформа запрацювала пізніше – у 1786 році. Проте до монастирських штатів Богословська дівоча обитель не потрапила. Оскільки під кінець означеного періоду

на території України сотенно-полковий устрій Російська влада скасувала, і Козелець утратив свою колишню політичну вагу, ставши рядовим повітовим містом Російської імперії, то надіятися на допомогу заможних чиновників також не доводилося. Черниці змушені були самостійно здобувати собі кусок хліба, обробляючи землю та сподіваючись на милість небайдужих прихожан. Проте цього виявилось замало. З часом обитель занепада і була закрита. Як свідчить Чернігівський архієпископ Філарет, «в 1828 г. собору передано было все церковное имущество упраздненного девичьего Богословскаго монастыря» [13, с. 186]. Таким чином, у 20-х роках XIX століття завершується історія жіночого чернечого життя на Козелецькій землі.

Підіб'ємо підсумки. Історія дівочої обителі простягається вглиб XVII століття. Час її розквіту припадає на роки перебування в місті адміністрації Київського полку, а занепад пов'язаний з дискримінаційною політикою імперської владної верхівки.

Загалом Козелецькі монастирі зробили вагомий внесок у розбудову міста як духовно-адміністративного центру. Будучи осередком чернечого життя на цих землях, вони привертали до себе увагу не лише простих смертних, але й провладних людей. Їхній духовний авторитет звеличував місто серед інших подібних поселень, що в подальшому призвело до утвердження останнього в якості центру місцевої протопопії.

Проте досліджувані монастирі відігравали важливу роль не лише в формуванні повітового осередку, але й могли, духовно впливаючи на сильних світу цього, спонукати останніх до прийняття серйозних рішень щодо долі окремих особистостей чи України.

1. Описи Київського намісництва 70-80-х років XVIII ст.: описово-статистичні джерела АН УРСР. Археологічна комісія та ін.; Упорядник Г.В. Болотова та ін.; Редколегія: П. С. Сохань. – К. : Наук. Думка, 1989.

2. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАУ). Фонд 193, опис 2, справа 303. Киевская Губерния с краткими описаниями уездов ся составляющих за 1787 год.

3. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга третья. Чернигов, 1873. – 392 с.

4. Собор Різдва Богородиці в Козельці. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2012. – 296 с.

5. ЦДІАУ. Фонд 127, опис 1009, справа 7. Клировые ведомости церковей Козелецкой протопопии за 1784 г.

6. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Фонд 679, опис 13, справа 11. Книга регистрации населения приходов церковей сел Козелецкого уезда за 1795 год.

7. ДАЧО. Фонд 679, опис 2, справа 5099. Ведомости о церквях и церковных служителях по Козелецкому повету за 1820 год.

8. ДАЧО. Фонд 679, опис 2, справа 5091. Сведения о церквях и церковнослужителях Черниговской епархии за 1816-1840 гг. Ведомость о церкви Козелецкой Градской Николаевской за 1834 г.

9. ЦДІАУ. Киевская Духовная Консистория. Фонд 127, опис 172, справа 119. Прошение Киевскому митрополиту Гавриилу монахинь Магдалины и Наталии, перешедших со стороны Польши в Малороссию о принятии их и определении в монастырь за 1777 год.

10. Толковый словарь русского языка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vedu.ru/expdic/116626/>

11. Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал. – 1898. – Декабрь.

12. Добровольский П.М. Путешествие императрицы Екатерины II через Черниговский край. Чернигов, 1903.

13. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга пятая. Чернигов, 1874. – 443с.

В статье раскрывается прошлое города Козелец – история Богословского девичьего монастыря. Проанализировав базу источников исследования, автор делает предположение о времени основания обители, называет имена священнослужителей и мецената, указывает на причины и время ее закрытия. На основании картографических данных и архивных свидетельств выдвигает гипотезу в отношении бывшего места расположения Богословской девичьей обители.

Ключевые слова: девичий монастырь, Богословская церковь, церковь св. Онуфрия и Петра афонских, город Козелец, центр монашеской жизни.

Annotation: The article reveals of the past of the Kozelets town – the story of the Theological Monastery of the Virgin. After analyzing the source of the research, the author makes assumptions about the time of the foundation of the monastery, calls the names of clerics and patron saints, indicates the reasons and the time of its closure. On the basis of cartographic data and archival testimonies, a hypothesis about the former location of the theological maiden monastery is put forward.

Keywords: Virgin Monastery, Theological Church, Church of Onuphrius and Peter, Kozelets town, center of monastic life.

